

Zofia Kołoszko-Chomentowska

Politechnika Białostocka

WYKSZTAŁCENIE LUDNOŚCI ROLNICZEJ A ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ PODLASIA*

1. Wstęp

W latach osiemdziesiątych XX w. rozwój zrównoważony stał się najważniejszą koncepcją regionalnej i lokalnej polityki ekologicznej w krajach wysoko rozwiniętych. Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju (WCED) określiła *sustainable development* jako nową jakościowo politykę nakierowaną jednocześnie na dwa cele: wzrost gospodarczy i równowagę ekosystemów. Uznaje się bowiem, że istnieje ścisła współzależność między procesem rozwoju społeczno-gospodarczego a przekształcaniami środowiska, wyrażająca się w sposobie zagospodarowania przestrzeni.

Trwałość rozwoju wymaga trwałości nie tylko jego ekologicznych podstaw, ale także systemów gospodarczych i społeczno-politycznych. Trwałość ta w znacznej mierze warunkowana jest istnieniem rynku. *Sustainable development* wyraża się przede wszystkim w osiągnięciu celów społecznych, które oprócz wzrostu realnego dochodu i poprawy zdrowotności oraz sprawiedliwego dostępu do zasobów naturalnych gwarantują podniesienie poziomu wykształcenia społeczeństwa [Czyż 2000, s. 49]. Warunkiem wzrostu gospodarczego i ograniczania bezrobocia, zwłaszcza na obszarach wiejskich, jest właśnie podniesienie poziomu wykształcenia i zwiększenie mobilności społeczeństwa.

2. Cel, materiał i metody badań

Celem pracy była ocena zmian wykształcenia ludności rolniczej województwa podlaskiego, regionu o wyjątkowych walorach przyrodniczych, w którym rozwój zrównoważony jest zadaniem priorytetowym. Temat opracowano na podstawie literatury przedmiotu oraz danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002.

* Wykonano w ramach badań własnych W/WZ/4/07.

3. Wiedza jako kluczowy zasób organizacji

Pojęcie wiedzy było już przedmiotem wielu opracowań naukowych. Jedna z definicji mówi, że „wiedza to ogół wiadomości i umiejętności wykorzystywanych przez człowieka do rozwiązywania problemów. Obejmuje ona zarówno elementy teoretyczne, jak i praktyczne, ogólne zasady i szczegółowe wskazówki postępowania. Wiedza w odróżnieniu od danych i informacji jest zawsze związana z konkretną osobą. Jest ona dziełem jednostek i reprezentuje ich przekonania dotyczące zależności przyczynowo-skutkowych” [Probst i in. 2002, s. 17].

Według Davenporta i Prusaka [1998, s. 5] wiedza to „płynna kompozycja ukierunkowanego doświadczenia, wartości, użytecznych informacji i fachowego spojrzenia, stwarzająca podstawy do oceny i przyswojenia nowych doświadczeń i informacji. Wiedza rodzi się i plonuje w ludzkich umysłach. W organizacjach często jest zapisana nie tylko w dokumentach i bazach danych, lecz także w zwyczajach, normach i procedurach”.

W świetle przedstawionych definicji wiedza charakteryzuje się dwiema cechami:

- jest ściśle związana z człowiekiem, mającym konkretną wiedzę na dany temat,
- jest użyteczna, a więc ma praktyczne zastosowanie w rozwiązywaniu problemów.

Według Stonehouse’a zdolność przedsiębiorstwa do przetrwania zależy od wagi, jaką przywiązuje się w nim do informacji i wiedzy, ponieważ to właśnie wiedza staje się podstawowym źródłem wartości ekonomicznej i przewagi konkurencyjnej [Stonehouse i in. 2001, s. 3]. W przeciwieństwie do większości zasobów wiedza nie ma wymiaru fizycznego, dlatego często zalicza się ją do aktywów niematerialnych. Jej wartość w dużym stopniu zależy od sytuacji, co oznacza, że wiemy, co chcemy wiedzieć dopiero wtedy, gdy potrzebujemy to wiedzieć [Evans 2005, s. 30].

Uwaga badaczy problematyki życia gospodarczego w coraz większym stopniu koncentruje się na wiedzy człowieka i jego umiejętności łączenia zasobów wytwórczych w procesie produkcji, również w odniesieniu do rolnictwa. Badanie wiedzy i umiejętności jest zadaniem wyjątkowo trudnym, dlatego jako miarę zastępczą stosuje się poziom wykształcenia ludzi. Wyniki PSR 2002 [Raport...GUS 2003, s. 31] wskazują, że w ostatnich latach nastąpiły korzystne zmiany w strukturze wykształcenia wiejskiej ludności rolniczej. Wzrósł udział osób z wykształceniem wyższym z 1,9% w 1996 r. do 3,1% w 2002 r. W porównaniu z 1996 r. odnotowano również wzrost odsetka osób z wykształceniem średnim o 4,8 pkt i z wykształceniem zasadniczym zawodowym o 7 pkt procentowych. Nadal jednak 38% ludności rolniczej na wsi ma wykształcenie tylko podstawowe i nie ukończone podstawowe. Interesujące opracowanie na temat zmian w poziomie wykształcenia ludności rolniczej i zarysowujących się tendencji w tym zakresie przedstawili Wawrzyniak i Wojtasik [2004, s. 137-147].

Trwały i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w coraz większym stopniu zależy od jakości czynnika ludzkiego. W tym kontekście edukacja ogólna, a także środowiskowa jest niezmiernie istotnym zadaniem zarówno w polityce ekologicznej państwa, jak i w polityce rozwoju regionalnego. Społeczeństwo wykształcone to społeczeństwo o wysokiej świadomości ekologicznej.

W krajach Unii Europejskiej wykształcenie uważane jest za najważniejszy czynnik rozwoju gospodarczego. Podstawowe znaczenie w tym zakresie ma system edukacyjny. W dokumencie rządowym *Polska 2025, Długookresowa strategia trwałego i zrównoważonego rozwoju* za jeden z podstawowych kierunków działania przyjęto inwestowanie w człowieka, w formie wiedzy przekazywanej w procesie edukacji i kształcenia. W ramach funduszy strukturalnych realizowane są projekty mające na celu podniesienie poziomu kwalifikacji zawodowych i umiejętności językowych społeczeństwa polskiego.

4. Wykształcenie ludności rolniczej województwa podlaskiego

Rozwój nowych technologii, w większym stopniu uzależnionych od wiedzy i informacji, sprawił, że obecnie potrzebne są inne kwalifikacje. Nowoczesne organizacje opierają się głównie na zasobach intelektualnych. Potrzeba zmiany jakości kapitału ludzkiego pojawiła się również w rolnictwie. Przez wiele lat w rolnictwie polskim panowały stabilne warunki gospodarowania i rola wykształcenia nie była doceniana. Dopiero przemiany społeczno-gospodarcze diametralnie tę sytuację zmieniły. Rolnicy, podobnie jak wszyscy przedsiębiorcy, są uczestnikami rynku i efekty ich pracy w dużej mierze zależą od umiejętności w dostosowywaniu się do zmieniającego otoczenia. Doświadczenia wielu państw wskazują, że dynamiczny rozwój jest możliwy jedynie w warunkach wzrostu wykształcenia społeczeństwa. Tymczasem rolnictwo jest działem gospodarki o najmniej wykwalifikowanej sile roboczej.

Województwo podlaskie jest regionem rolniczym, w 2002 r. ludność wiejska stanowiła 41,4% i było to o 4,8 pkt proc. mniej niż w 1988 r. [*Raport... US 2003*, s. 29]. Zmniejszenie to było spowodowane głównie zmianami administracyjnymi, polegającymi na nadawaniu praw miejskich miejscowościom wiejskim oraz na rozszerzeniu granic miast przez włączenie do nich terenów wiejskich.

Poziom wykształcenia ludności rolniczej województwa podlaskiego, podobnie jak w skali całego polskiego rolnictwa, na przestrzeni kilkudziesięciu, a nawet kilkunastu lat poważnie się zmienił. Mimo, że nadal istnieją różnice w wykształceniu mieszkańców miast i wsi na korzyść tych pierwszych, to zmiany w wykształceniu ludności rolniczej należy ocenić pozytywnie. W ogólnej liczbie ludności Podlasia (w wieku 15 lat i więcej) nastąpił wzrost odsetka osób z wykształceniem ponadpodstawowym z 46% w 1988 r. do niemal 61% w 2002 r. Jednocześnie prawie o połowę zmniejszył się udział osób z wykształceniem podstawowym nie ukończonym i bez wykształcenia szkolnego. Zdecydowanie wyższy odsetek osób z wykształceniem ponadpodstawowym zanotowano wśród mieszkańców miast. Szkoły wyższe, policealne oraz licea ogólnokształcące częściej kończyły kobiety. Mężczyźni natomiast częściej deklarowali ukończenie szkoły zasadniczej zawodowej, technikum lub liceum zawodowego.

Korzystne zmiany nastąpiły również w poziomie wykształcenia ludności wiejskiej. Odsetek osób z wykształceniem ponadpodstawowym wzrósł z 27,9% w 1988 r. do prawie 45% w 2002 r. [*Raport... US 2003*, s. 40].

Według danych PSR w 2002 r. ponad 4% ludności związanej z gospodarstwem rolnym miało wykształcenie wyższe i był to wskaźnik podobny jak w skali kraju. Wykształcenie średnie i zasadnicze zawodowe deklarowało 41,5% (w kraju 49,0%), podstawowe 43,8% (w kraju 39,3%). Natomiast mających wykształcenie podstawowe nie ukończone i bez wykształcenia było wciąż jeszcze 8,3% ludności rolniczej, wobec 5% w skali kraju. W porównaniu ze spisem rolnym z 1996 r. nastąpiła wyraźna poprawa struktury wykształcenia użytkowników gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych. W 2002 r. 4,7% użytkowników gospodarstw indywidualnych miało wykształcenie wyższe. W stosunku do 1996 r. był to wzrost o 2,5 pkt proc. Odsetek rolników z wykształceniem średnim (do którego zaliczono również wykształcenie zasadnicze zawodowe) wynosił 51,6%. W porównaniu do 1996 r. jest to wzrost udziału osób z wykształceniem średnim zawodowym o 5,9 pkt, a z zasadniczym zawodowym – o 5,4 pkt. W 2002 r. zauważono istotne zmniejszenie liczby użytkowników z wykształceniem podstawowym. W stosunku do 1996 r. ich odsetek zmniejszył się o 12,2 pkt. i wynosił 37,2%. Zmniejszył się również udział osób z wykształceniem podstawowym nie ukończonym i bez wykształcenia szkolnego z 8,7% w 1996 r. do 4,6% w 2002 r..

Podobnie jak w skali kraju uwidoczniło się zróżnicowanie poziomu wykształcenia w zależności od płci. Mężczyźni częściej mieli wykształcenie zasadnicze zawodowe (32,4%) i podstawowe ukończone (38,4%). Kobiety w tych grupach wykształcenia stanowiły odpowiednio 15,5% i 31,9%. Natomiast kobiety zdecydowanie przewyższały mężczyzn w poziomie wykształcenia średniego ogólnokształcącego, średniego zawodowego, policealnego i wyższego. Ale jednocześnie więcej kobiet na wsi miało wykształcenie podstawowe nie ukończone lub nie miało wykształcenia szkolnego – 14,5% wobec 3,7% mężczyzn.

Poziom wykształcenia był również skorelowany z powierzchnią użytków rolnych w gospodarstwie. Struktura wykształcenia we wszystkich grupach obszarowych była podobna. Jeśli chodzi o wykształcenie wyższe, to najczęściej było właścicieli gospodarstw najmniejszych (do 3 ha) i największych (100 ha i więcej). Potwierdza to również analiza danych krajowych [Wawrzyniak, Wojtasik 2004, s. 137-147]. Kwalifikacje rolnicze są jednak wciąż niskie. W skali całego kraju w 2002 r. wykształcenie o kierunku rolniczym miało 19,9% osób kierujących gospodarstwem. W porównaniu z 1996 r. nastąpił wzrost liczby osób mających wykształcenie rolnicze, tzn. o 7,6 pkt proc. Odsetek osób mających ukończony tylko kurs rolniczy wynosił 29,9% (w 1996 r. – 29,1%). Osoby nie posiadające żadnego przygotowania rolniczego nadal stanowiły wysoki odsetek – 50,2% [Raport... GUS 2003, s. 31].

5. Podsumowanie

Rozwój zrównoważony, a więc i zmiana jakości życia oraz warunków pracy na wsi wymagają mobilności zawodowej ludności rolniczej. Wiąże się to z podniesieniem poziomu aspiracji przez wzrost kwalifikacji i wykształcenia. Właśnie wykształ-

cenie jest czynnikiem warunkującym zmiany na polskiej wsi. Wdrażanie zasad rozwoju zrównoważonego stwarza potrzebę dostarczenia jednostkom i społeczeństwu wiedzy również na temat środowiska przyrodniczego i zmian, jakie człowiek w nim wprowadził. Dlatego edukacja środowiskowa deklarowana jest jako ważny priorytet w polityce ekologicznej państwa.

Analiza wykształcenia ludności rolniczej województwa podlaskiego wskazuje na pozytywne zmiany w tym zakresie. Nastąpiła zdecydowana poprawa zarówno poziomu, jak i struktury wykształcenia tej grupy ludności. Jest to tendencja, jaką obserwuje się w skali całego kraju. Nadal jednak poziom wykształcenia rolników jest niski i wymaga działań, które będą sprzyjały zmianie sposobu gospodarowania. Liczne badania potwierdzają tezę, że wyższy poziom wykształcenia rolników sprzyja poprawie produkcyjnego wykorzystania zasobów wytwórczych, a tym samym warunkuje przemiany na wsi. Jest czynnikiem niezbędnym do wdrażania zrównoważonego rozwoju i zwiększenia świadomości ekologicznej społeczeństwa.

Literatura

- Czyż M., *Strategia wdrażania rozwoju zrównoważonego*, „Ekonomia i Środowisko” 2000 nr 1(16).
 Davenport T.H., Prusak L., *Working Knowledge – How Organizations Manage What They Know*, Harvard Business School Press, Watertown 1998.
 Evans C., *Zarządzanie wiedzą*, PWE, Warszawa 2005.
 Probst G., Rauba S., Romhardt K., *Zarządzanie wiedzą w organizacji*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2002.
 Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002, GUS, Warszawa 2003.
 Raport z wyników spisów powszechnych 2002. Województwo podlaskie, US, Białystok 2003.
 Stonehouse G., Pemberton J.D., Barber C.E., *The Role of Knowledge Facilitators and Inhibitors*, „Long Range Planning” 2001 No. 2 (34).
 Wawrzyniak B., Wojtasik B., *Tendencje zmian poziomu wykształcenia ludności rolniczej*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2004 nr 3.

THE EDUCATION LEVEL OF RURAL POPULATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN PODLASIE

Summary

The paper describes the role of education in sustainable development. The aim was to estimate education level changes of rural population in Podlasie province between 1996 and 2002. The directions of the changes are quite proper and lie in significant growth of number of population with university degree and drop of population with primary education. The analysis shows that the quality of human resources improves systematically, but level of the farmers education is still low and requires working on the changes which will favour new ways of farming.